

Helsinški parlament građana Banjaluka
Banjaluka, 2021.

**SMERNICE ZA TRASIRANJE DELOVANJA
U OBLASTI UKLJUČIVANJA
RODNE RAVNOPRAVNOSTI
U POLITIKE, STRATEGIJE I PRAKSE KOJE SE TIČU
ŽIVOTNE SREDINE I KLIMATSKIH PROMENA**

Zorica Skakun, Duška Dimović i dr Zorana Antonijević,
u saradnji sa Draganom Dardić

Helsinški parlament građana Banjaluka

SMERNICE ZA TRASIRANJE DJELOVANJA U OBLASTI UKLJUČIVANJA RODNE RAVNOPRAVNOSTI U POLITIKE, STRATEGIJE I PRAKSE KOJE SE TIČU ŽIVOTNE SREDINE I KLIMATSKIH PROMENA

Druga verzija, 29.12.2021.

Ovaj dokument nastao je u okviru projekta HPG Banjaluka, a napisale su ga Zorica Skakun, Duška Dimović i dr Zorana Antonijević, u saradnji sa Draganom Dardić.

Pored toga, dokument su komentarisale i dodatno kontekstualizovale praktičarke i aktivistkinje iz partnerskih i drugih organizacija.

HPG se zahvaljuje na strpljenju, ličnom doprinosu i uvidima koje su sa nama podelile: Bojani Ilić iz HPG, Maji Bajić i Nataši Crnković iz Centra za životnu sredinu, Mariji Kukec iz WWF Adria u Zagrebu, Mireli Mekić – Borović, iz Udruženja „Eko Habitat“ Goražde, Maida Mehmedovoj Bilal, iz Kruščice, Lejli Kusturici iz Fondacije Atelje za društvene promene i Sunčici Kovačević iz Arhus centra u Sarajevu.

Sadržaj

Uvod	3
Svrha	3
Metodologija	4
Šta povezuje rod i zaštitu životne sredine i klimatske promene?	5
Prilike za razvoj i osnaživanje	9
Problemi na polju rodne ravnopravnosti i zaštite životne sredine i klimatskih promena	12
Nedostatak svesti o važnosti borbe za rodnu ravnopravnost	12
Nedostatak rodno razvrstanih podataka	12
Neusaglašenost postojećih politika i planova	12
Neravnopravno učešće usled diskriminatornih rodni normi	13
Aktivistkinje ekoloških pokreta dodatno trpe zbog svog pola	14
Smernice	15
A. Opšte smernice	16
B. Koraci u integraciji rodne ravnopravnosti u politike i strategije	19
C. Rodne komponente Izveštaja o napretku BiH	20

Uvod

Helsinški parlament građana (HPG) Banjaluka je udruženje građana/ki, registrovano 1996. u Osnovnom sudu u Banjaluci, koje djeluje na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i EU nivou. Udruženje od osnivanja radi na promociji i zaštiti ženskih ljudskih prava. U saradnji sa drugim organizacijama civilnog društva u Bosni i Hercegovini, HPG Banjaluka se zalagao i izborio za usvajanje više bitnih zakona, strategija i akcionih planova kojima se unapređuju i štite ženska ljudska prava u BiH, kao što su Zakon o ravnopravnosti polova BiH, Zakon o zaštiti od nasilja u Republici Srpskoj, Strategija za suzbijanje nasilja u porodici RS, Gender akcioni planovi, itd. Pored toga, koordinira i učestvuje u izradi Alternativnih CEDAW izvještaja, koji se svake četiri godine podnose UN Komitetu za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, a kao članica Inicijative za EU monitoring, učestvuje i u pisanju Alternativnih izvještaja o napretku BiH na putu ka EU¹ iz rodne perspektive. Pored toga, HPG Banjaluka je koncipirao i vodio Žensku političku akademiju koju su uspješno završile dvije generacije mladih žena, a organizovao je i niz treninga za političarke sa ciljem njihovog političkog osnaživanja, te za novinare i novinarku u cilju smanjenja rodno stereotipnog izvještavanja i afirmacije rodno senzitivnog jezika.

Od 2016. godine udruženje radi na projektu „Ženska ljudska prava i proces pridruživanja Evropskoj uniji“ čiji glavni cilj je učiniti pitanja rodne ravnopravnosti i ženskih ljudskih prava sastavnim dijelom procesa pristupanja EU. Projekat se razvijao i evaluirao u skladu sa situacijom na terenu. Trenutno je u toku realizacija „četvrte faze“ ovog projekta koji je osmišljen na način da omogući:

- djelotvorno zagovaranje zasnovano na dokazima i istraživanjima,
- proširenje projektnih aktivnosti na druga tematska područja koja su do sada bila rodno zanemarena u BiH, kao što je pitanje zelene tranzicije, i s tim u vezi,
- proširenje kruga partnera / saradnika sa kojima HPG Banjaluka može zajedno raditi na poboljšanju položaja žena i uključivanju rodne perspektive u procese EU integracija.

Svrha

Ovaj dokument služi kao osnova za proširenje projektnih aktivnosti na tematska područja koja su do sada bila rodno zanemarena u BiH, kao što je pitanje zelene tranzicije. Njegova osnovna svrha je trasiranje daljih planova i partnerstva kroz inicijalno mapiranje osnovnih modaliteta za uključivanje rodne komponente u politike, strategije i prakse koje se tiču životne sredine i klimatskih promena. Posebna pažnja data je sledećim komponentama uvođenja rodne perspektive u:

1. procese kreiranja **zakona ili strategija** koje se tiču životne sredine i klimatskih promena
2. **Izvještaje o napretku BiH** (Country Report BiH) koje priprema Evropska komisija, naročito u dijelu koji se odnosi na poglavlje 27 *Životna sredina i klimatske promjene*.

---

¹ Alternativni izvještaji o napretku se objavljuju od 2013. godine i dostupni su na: <https://eu-monitoring.ba/publikacije/>

3. **dalji rad HPG Banjaluka** I drugih udruženja građana na podizanju svijesti o vezi roda i životne sredine i rad na uključivanju rodne komponente u politike koje se tiču energije, biodiverziteta, transporta i klimatskih promjena.

Metodologija

Sadržaj ovog dokumenta zasniva se pretežno na pregledu postojeće literature što podrazumeva izveštaje, zakone, predloge politika, strategije, smernice, itd. Pored toga, u toku izrade dokumenta, HPG je uspostavio komunikaciju sa partnerskim organizacijama i sa aktivistkinjama ekološkog pokreta. Prilikom online sastanaka ove neformalne grupe aktivistkinja ekološkog pokreta, koji su održani 20.10. i 20.12.2012., praktičarke i aktivistkinje podelile su svoje viđenje veza između rodne ravnopravnosti, zaštite životne sredine i klimatskih promena te komentarisale radnu verziju dokumenta. Njihova mišljenja, iskustva i glasovi integrisani su u ovaj dokument.

Šta povezuje rod i zaštitu životne sredine i klimatske promene?

Klimatske promene ugrožavaju zdravlje, bezbednost, i dobrobit ljudi i zajednica širom sveta. Međutim, uticaji klimatskih promena nisu istovetni - razlikuju se u zavisnosti od toga da li imamo invaliditet ili hronično oboljenje, na kojoj geografskoj dužini i širini živimo, kojoj generaciji, uzrastu, kulturološkoj i ekonomskoj kategoriji pripadamo, koji posao obavljamo i posebno kako se rodno identifikujemo. Uticaji klimatskih promena mogu povećati postojeće ranjivosti i nejednakosti među ljudima koje su uslovljene različitim rodnim ulogama, identitetima i kapacitetima u zajednici. Usled rodno zasnovanih predrasuda, diskriminacije i drugih prepreka, žene i muškarci različito doživljavaju uticaje klimatskih promena i nalaze se na različitim pozicijama da doprinesu odgovoru na klimatsku krizu.² Ranjivost na **gubitak biodiverziteta**³, **dezertifikacije**⁴ i uticaje klimatskih promena duboko je povezana sa rodom. Stoga, institucije, politike i prakse koje imaju za cilj da osiguraju održivi razvoj na planeti, moraju da uzmu u obzir rodna pitanja da bi u potpunosti ispunili svoju svrhu. Na prime, Agenda za održivi razvoj 2030 Ujedinjenih nacija⁵ u okviru svojih 17 ciljeva doprinosi sveobuhvatnim pitanjima razvoja, upravo kroz prožimanje cilja 5 – rodna ravnopravnost kroz druge relevantne ciljeve, uključujući i one koje se odnose na klimatske promene: 6. Čista voda i sanitarni uslovi; 7. Dostupna i obnovljiva energija; 11. Održivi gradovi i zajednice; 12. Odgovorna potrošnja i proizvodnja; 13. Akcija za klimu; 14. Život pod vodom; 15. Život na zemlji, podrazumevajući posebno i cilj 17. Partnerstvom do ciljeva.

Zbog rodni razlika u društvenim i ekonomskim ulogama, odgovornostima, pristupu uslugama i resursima te mogućnosti kontrole nad tim resursima, narušavanje životne sredine i efekti klimatskih promena utiču na žene i muškarce na različite načine. Na primer, **rodne razlike, rodno segregirano obrazovanje i profesije koje obavljaju žene i muškarci može uticati različito na njihova mišljenja, aktivnosti i spremnosti da se uključe u borbu protiv klimatskih promena.** Jedan od primera je prelazak na obnovljive izvore energije i ukidanje termoelektrana na teritoriji Bosne i Hercegovine u budućnosti:

“...ukoliko dođe do obustavljanja rada termoelektrana u budućnosti posljedice će snositi energetska sektor u kojem uglavnom rade muškarci. U tekstilnoj industriji u BPK zastupljen je veći broj radnica jer muškarci tradicionalno nisu predviđeni za rad u ovoj djelatnosti i oni koji rade u tekstilnoj industriji su radnici u administraciji ili radnici na rukovodećim funkcijama. Tekstilna industrija proizvodi velike količine otpada koji se neadekvatno odlaže, u slučaju spaljivanja otpada emituju se karbonski gasovi koji negativno utiču na klimatske promjene. U slučaju smanjenja broja radnika kao odgovor

---

² The intergovernmental Panel on Climate Change, dostupno na www.ippcc.ch

³ Pojava smanjenja i gubljenja određenih biljnih i životinjskih vrsta čiji nestanak može ugroziti poljoprivredu, proizvodnju hrane ali i postojeći balans u prirodnim ekosistemima.

⁴ Vrsta degradacije zemljišta usled prirodnih procesa ili sve češće uzrokovana ljudskom aktivnošću pre čemu plodna područja postaju neupotreblija usled suše.

⁵ Agenda 2030: Ciljevi održivog razvoja Ujedinjenih nacija, dostupno na <https://sdgs.un.org/2030agenda>

na ublažavanje klimatskih promjena u ovoj industriji povećao bi se broj nezaposlenih radnica.“⁶

Odgovorno i sveobuhvatno upravljanje klimatskim promenama podrazumevalo bi promenu politika i praksi kako bi se otklonile ovakve vrste strahova i nedoumica kod građana i građanki i kako bi se industrijska proizvodnja i politike zapošljavanja i stvaranja novih radnih mesta u okviru zelene ekonomije uspešno prilagodile promenjenim okolnostima.

Od velike je važnosti uzeti u obzir da **ni žene i ni muškarci nisu homogene kategorije**. Njihove ranjivosti i privilegije formiraju se ukrštanjem sa njihovim drugim svojstvima kao što su uzrast, etnička pripadnost, nivo obrazovanja, zdravstveni, ekonomski, i drugi status, te seksualna orijentacija. Na primer, nezaposleni muškarac koji pripada marginalizovanoj grupi može biti ranjiviji na klimatske promene od obrazovane, zaposlene žene koja je deo vladajuće političke elite.

***Intersekcionalnost** je analitičko sredstvo za proučavanje, razumevanje i reagovanje na načine na koje se pol i rod ukrštaju sa drugim ličnim karakteristikama/identitetima i kako ovi preseki doprinose jedinstvenim manifestacijama diskriminacije. Polazi od premise da ljudi žive višestruko slojevite identitete proistekle iz društvenih odnosa, istorije i delovanja struktura moći. Analiza preseka ima za cilj otkrivanje višestrukih identiteta, razotkrivanje različitih vrsta intersekcionalne i višestruke diskriminacije i nedostataka koji se javljaju kao posledica kombinacije identiteta i intersekcionalnosti pola i roda sa drugim karakteristikama.*

Da bi politike i strategije bile efikasne, **analiza uticaja klimatskih promena na zajednice mora da uvrsti podatke vezano za rod, uzrast i ostale osobenosti**. Na primer, “u BiH je problem energetske siromaštva više prisutan kod starijih osoba, osoba sa invaliditetom, nezaposlenih, osoba sa zdravstvenim problemima, te domaćinstava s jednim hraniteljem - posebno ukoliko je žena jedini hranitelj porodice. Razlog za ovo su njihova niska primanja kao i njihove energetske potrebe - na primjer zbog toga što možda više vremena provode kod kuće.”⁷ Takođe, važno je shvatiti i raščlaniti čitav **niz krugova ranjivosti ljudi i zajednica na klimatske promene i gubitak biodiverziteta**. Dole ilustrujemo šest krugova ranjivosti koji kreću da se razvijaju praktično našim rođenjem i dalje nas uslovljavaju u smislu naše veće ili manje otpornosti na promene.

Prvi krug ranjivosti dešava se u odnosu na lična svojstva koja predstavljaju osnov za društvenu, ekonomsku i političku marginalizaciju i diskriminaciju. Neka od ličnih svojstava koji mogu biti osnov za marginalizaciju i diskriminaciju su pol, rod, nacionalna i verska pripadnost, klasa, zdravstveno stanje, invaliditet, itd.

⁶ Izvod iz konsultacija sa ženama. HPG Banjaluka sproveo je niz konsultacija sa organizacijama civilnog društva i aktivistkinjama ženskog to jest ekološkog pokreta radi prikupljanja njihovih glasova u toku pripreme ovog dokumenta (novembar 2021. godine).

⁷ Informativni članak (radna verzija), Rodna ravnopravnost, društvena jednakost, siromaštvo i zagađenost zraka u Bosni i Hercegovini, BiH ESAP 2030, Bosnia and Herzegovina Environmental Strategy and Action Plan 2030+.

Drugi krug: u odnosu na lična svojstva razvija se ranjivost koja proističe iz nivoa obrazovanja, izbora zanimanja i shodno tome pristupa resursima (zemlja, šuma, ribnjak, finansijska sredstva, ljudski resursi, vreme, itd.).

Treći krug: odnosi se na sektor u kojem obavljamo plaćeni posao i druge delatnosti od kojih privređujemo i živimo. Ukoliko je to sektor kao što je poljoprivreda, šumarstvo ili ribarstvo koji su usled klimatskih promena izloženi otežanim ili gotovo nemogućim uslovima rada, donose malo ili nimalo prihoda da bi se omogućio dostojan život, u kojima muškarci i žene ostaju bez posla i bez mogućnost prekvalifikacija, muškarci i žene će na različit način biti suočeni sa ekološkom krizom.

Četvrti krug: proističe iz različitih situacija siromaštva i zloupotrebe prirodnih resursa radi preživljavanja kao što je slučaj u ilegalnoj ili prekomernoj seči šume ili krivolovu i koji dodatno kriminalizuje najčešće muškarce, što svakako ima negativan uticaj na njihove porodice i zajednice.

Peti krug: usled siromaštva ljudi koriste dostupna goriva poput uglja ili ogrevnog drveta. Siromašna domaćinstva nemaju resurse da pređu na efikasnije načine korišćenja drugih energenta. Sagorevanje uglja emituje velike količine CO₂ koji kao gas koji izaziva efekat staklene bašte značajno ubrzava klimatske promene, ali i utiče na zagađenje vazduha. U slučaju korišćenja ogrevnog drveta emisije su takođe visoke. Veliki spoljni rizik po zdravlje ljudi je sagorevanje biomase u individualnim ložištima, što predstavlja izvor zagađenja PM_{2,5} česticama. Takođe, postoje slučajevi u kojima siromašni pale gume i/ili plastiku što je dodatni izvor zagađenja i veoma negativno utiče na životnu sredinu. Siromaštvo dodatno utiče na zagađenje životne sredine.

Šesti krug: živeti u okruženju (u državi) gde ne postoji svest o zaštiti životne sredine i odgovoru na klimatske promene generiše još jedan nivo ranjivosti, jer razni vidovi podsticaja i subvencija nisu dostupni, kao ni znanje ni informisanje o pitanjima koja se tiču ranjivih grupa to jest celog društva i njihove otpornosti na krizu.

Lično svojstvo roda i pola dodatno ojačava i generiše ranjivosti na klimatske promene, gubitak biodiverziteta, plodnog zemljišta, čiste vode i vazduha. **Može se sa sigurnošću tvrditi da su rodna neravnopravnost i ranjivost na klimatske promene povezani.** Na primer, istraživanje o patrijahalnim stavovima građana i građanki u Republici Srpskoj⁸ zabeležilo je patrijahalnu vrednosnu orijentaciju kod više od 60% ispitanika/ca. Ovi patrijahalni stavovi se manifestuju i u javnoj i privatnoj sferi i proizvode nejednake odnose moći i diskriminaciju. Na primer, podaci ukazuju da s obzirom na to da žene obično više rade na reproduktivnim poslovima u domaćinstvu, one su obično više izložene zagađenom zraku u unutrašnjem prostoru za kuhanje kao posledica upotrebe jeftinih goriva koja više zagađuju okolinu i time ugrožavaju žensko zdravlje⁹.

⁸ Marija Babović, Olivera Vuković, Irena Petrović, Rodna ravnopravnost u Republici Srpskoj, istraživanje javnog mnjenja, Vlada Republike Srpske, Gender centar - centar za jednakost i ravnopravnost polova, Centra za društvena istraživanja, 2021.

⁹ Informativni članak (radna verzija), Rodna ravnopravnost, društvena jednakost, siromaštvo i zagađenost zraka u Bosni i Hercegovini, BiH ESAP 2030, Bosnia and Herzegovina Environmental Strategy and Action Plan 2030+.

Nije direktno vezano za BiH, ali govori o korelaciji ženskog posla, odnosno količine posla koje obavljaju žene u domaćinstvima i načina korištenja energije. Riječ je o istraživanju radjenom u švedskom Univerzitetu Lund kroz koje je 30 domaćinstava u Švedskoj testiralo primjenu interventnih mjera usmjerenih na smanjenje potrošnje energije u stambenim prostorima¹⁰. Studija je istraživala, između ostalog, kako rodne podjele uloga utiču na potrošnju energije. Naime, kada su cijene električne energije varirale, opterećenje žena se povećavalo dok su prale odjeću i suše noću i vikendom kada je struja bila jeftinija. Žene su se također suzdržavale od korištenja sušilica za odjeću, što je dovelo do više vremena provedenog u obavljanju ovog posla. Na temelju ovih rezultata, u studiji se tvrdi da rodna perspektiva u budućim programima intervencija može biti korisna, jer očuvanje energije u stambenim prostorijama u sadašnjem obliku utiče na vrijeme i vrste kućanskih poslova s rezultirajućim povećanjem obima posla za žene. Nove energetske politike trebaju uzeti u obzir iskustva i prakse žena.

Shodno patrijarhalnim obrascima u privatnoj sferi, muškarci pretežno imaju odlučujuću moć upravljanja finansijskim resursima što može imati presudnu ulogu u određivanju načina na koji će domaćinstvo doprineti smanjenju efekata klimatskih promena ili njihovom prilagođavanju, čak i u onim poslovima (proizvodnja i priprema hrane, održavanja domaćinstva) za koje su gotovo u potpunosti odgovorne žene.

Nejednaki odnosi moći u javnoj i privatnoj sferi, kao i patrijarhalni obrasci rodni uloga koji uporno opstaju između žena i muškaraca stvaraju plodno tle za razne forme rodno zasnovanog nasilja. Najšire je rasprostranjeno nasilje koje nad ženama vrše njihovi sadašnji ili bivši partneri, jer su oni počinioci u 71,5% slučajeva. U cjelini gledano, sfera intimnih partnerskih i porodičnih odnosa daleko je veći izvor opasnosti od nasilja za žene nego što je to šira zajednica¹¹. Neke feministkinje smatraju da je nasilje prema ženama i nasilje prema prirodi deo jednog te istog patrijarhalnog obrasca koji obnavlja neravnopravnost i hijerarhijske odnose moći, ne samo u odnosu muškarca prema ženama, već i ljudi nad prirodom i drugim živim bićima. Na primer, u Latinskoj Americi postoji široko prihvaćen pojam "odbrane teritorija", gdje se pod odbranom npr. rijeke misli i na odbranu svih iskustava i tradicija određene lokalne zajednice koja je povezana sa tom rijekom kroz ribarenje, socijalne odnose, učenje potomaka da plivaju, pecaju i sl... U tom konceptu se kreće od ljudskog tijela kao prve zone "odbrane teritorije", upravo zato što je borba protiv eksploatacije usko povezana sa borbom protiv partijarhata.

Posledično, rodne nejednakosti značajno su izražene u pogledu participacije na tržištu rada, što je takođe u vezi sa klimatskim promenama. One se manifestuju kroz niz aspekata – od slabijeg izlaska žena na tržište rada, preko slabijih šansi za zapošljavanje¹², do različitih formi

---

¹⁰ Preuzeto sa: https://www.researchgate.net/publication/222954837_Energy_efficiency_in_residences-Challenges_for_women_and_men_in_the_North

¹¹ Marija Babović, Olivera Pavlović, Katarina Ginić, Nina Karađinović, Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, jun 2013.

¹² Tako je među ženama radnog uzrasta u uzorku istraživanja zaposlenih 39%, što je značajno manje nego među muškarcimakod kojih udeo zaposlenih iznosi 58%. Među ženama su manje zastupljene osobe koje su

rodne segregacije na radnim mjestima. Zaposlenost žena i muškaraca značajno je povezana sa njihovim porodičnim životom, ali su obrasci ove povezanosti rodno specifični. Žene generalno pokazuju manju uključenost u tržište rada nego muškarci, ali one pokazuju i tendencije opadanja sa stupanjem u brak i sa rađanjem drugog djeteta. Konačno, sve ovo utiče i dovodi do uspostavljanja nejednake raspodele moći na nivoima upravljanja i odlučivanja što naravno utiče i na odluke koje se tiču boljeg upravljanja u oblasti ekologije i zaštite životne sredine (upravljanje otpadom, vodama, uzgojem hrane i drugo). Na primer, neka istraživanja su pokazala da su emisije CO₂ po glavi stanovnika niže u zemljama u kojima žene imaju viši politički status, utiču na BDP po glavi stanovnika, urbanizaciju, industrijalizaciju, položaj u svetskom sistemu, direktne strane investicije i nivo demokratije.¹³ Ovaj nalaz ukazuje da **poboljšanje rodne ravnopravnosti može biti u sinergiji sa inicijativama za ubalažavanje klimatske krize i očuvanje životne sredine.**

Prilike za razvoj i osnaživanje

Žene ovise o pristupu prirodnim resursima više nego muškarci, te će se privatizacija resursa, poput vode, mnogo više odraziti na svakodnevni život žene i zato su upravo one te koje predvode borbu.¹⁴

“Žene su glavna društvena sila koja stoji na putu potpune komercijalizacije prirodnih resursa. U Kruščici možemo prepoznati osnove ženskog komunalizma. Žene sada oblikuju kolektivni identitet, mijenjaju odnose moći u kući i zajednici te otvaraju procese samoprocjene i samoopredjeljenja iz kojih možemo mnogo toga naučiti.”¹⁵

Prepoznavanje veze između zaštite životne sredine i rodne ravnopravnosti ozvaničeno je usvajanjem Akcionog plana za rodnu ravnopravnost na Konferenciji o klimatskim promjenama (COP 23) u Bonu 2017. godine. Time je prepoznata uloga žene u klimatskim promjenama čija se uloga od “tradicionalno marginalizovanog subjekta (političke) akcije menja i ona postaje prepoznata (i vidljiva) kao novi faktor u borbi protiv klimatskih promena.”¹⁶ Stoga su **javne konsultacije i uključivanje zainteresovanih strana, posebno žena, u razvoj javnih politika ključni instrument za poboljšanje transparentnosti, kvaliteta i delotvornosti politika i propisa u oblasti zaštite životne sredine.** Takođe, treba osigurati da žene i muškarci uživaju jednako učešće u ključnim institucijama, procesima donošenja odluka, politikama i

---

samozaposlene ili se bave preduzetništvom, a žene daleko rjeđe nego muškarci rade i za poslodavce. Dvostruko više žena nego muškaraca nalazi se u statusu nezaposlenih lica, kao i neaktivnih izdržavanih. Preuzeto iz: Marija Babović, Olivera Vuković, Irena Petrović, Rodna ravnopravnost u Republici Srpskoj, istraživanje javnog mnjenja, Vlada Republike Srpske, Gender centar - centar za jednakost i ravnopravnost polova, Centra za društvena istraživanja, 2021.

¹³ Ergas and York (2012). “Women’s status and carbon dioxide emissions: A quantitative cross-national analysis”, Social Science Research 41 (4), pp. 965-976.

¹⁴ Alma Midžić, autorka teksta, Kruščica – borba za sve nas, Heinrich Böll Stiftung, 8 Mart 2018. Link: <https://ba.boell.org/bs/2018/03/08/kruscica-borba-za-sve-nas>

¹⁵ Izvod iz konsultacija sa ženama. HPG Banjaluka sproveo je niz konsultacija sa organizacijama civilnog društva i aktivistkinjama ženskog to jest ekološkog pokreta radi prikupljanja njihovih glasova u toku pripreme ovog dokumenta (novembar 2021. godine).

¹⁶ Jelena Višnjić i Dušan Milojević, Uvođenje rodne perspektive u ekološki pokret Srbije, Mapiranje zatečenog stanja i preporuke za urodnavanje politika OCD u sektoru zaštite životne sredine, Mladi istraživači Srbije, Volonterski servis Srbije, 2020.

programima vezanim za prirodne resurse, kako bi mogli da uživaju jednake dobrobiti od usluga ekosistema. **Potrebno je obezbediti stručnu podršku i finansijska sredstva za rodno upravljanje prirodnim resursima** uz povezivanje sa uticajima klimatskih promena.

Radi efikasnog sprovođenja "Zelene agende za Zapadni Balkan", uključujući i pravednu energetska tranziciju, kao plana za proširenje Zelenog dogovora na jugoistočnu Evropu, potrebno je uključiti „rodni akcioni plan” i/ili integrisati rodne akcije u sprovođenje Zelene agende. Evropski Zeleni dogovor je održiva strategija razvoja čiji je fokus životna sredina i klimatske promene i koja pokazuje kako treba razvijati privredu bez ubrzavanja klimatskih promena. Predstavlja osnovni dokument za sprovođenje Agende 2030 kroz postizanje ciljeva održivog razvoja i doprinosi održivoj ekonomiji kroz: efikasno korišćenje resursa, prelazak na čiste tehnologije, smanjenje zagađenja, uspostavljanje održivih poslovnih modela, ublažavanje i prilagođavanje na klimatske promene i očuvanje biodiverziteta. Mapa puta EU za prelazak na konkurentnu, niskougljenu privredu do 2050. godine sadrži ambiciozne klimatske i energetske ciljeve. Era uglja se bliži kraju i to je u EU prihvaćeno kao norma. Izazov je integrisati rodnu ravnopravnost i planirati alternativne načine dobijanja energije u što kraćem roku, kao i sprovesti pravednu energetska tranziciju u zajednicama iz regiona u kojima se koristi uglj. Sekretarijat Energetske zajednice pokrenuo je uspostavljanje platforme pravedne energetske tranzicije u regionima uglja na Zapadnom Balkanu i u Ukrajini, koja obuhvata širok spektar institucionalnog učešća od Svetske banke, Evropske banke za obnovu i razvoj do Evropske komisije.

“Klimatske promjene su filter jednog društva. Kroz taj pojam vidi se klimatska i socijalna (ne)pravda neke zemlje – koliko zapravo brine o marginalizovanim i osjetljivim grupama građana/ki.”¹⁷

Neki naučnici sugerišu da je životna sredina oblast kojoj žene češće daju prioritet. Žene imaju tendenciju da zagovaraju bolje obrazovanje, dobrobit i zdravlje, zaštitu životne sredine i mir.¹⁸ Stoga je osnaživanje žena i sprovođenje politika rodne ravnopravnosti ključno za ostvarivanje Zelene agende i ciljeva održivog razvoja.

Istraživanje Agencije za ravnopravnost polova BiH pod nazivom “Uticaj rodne podjele porodičnih i kućanskih poslova na profesionalni život zaposlenih žena u Bosni i Hercegovini”,¹⁹ između ostalog, navodi da su neki poslovi i dalje isključivo “ženski” kao što je čišćenje kupatila (a znamo da se tom prilikom koriste štetne hemikalije, op. aut) i peglanje koje obavlja 90% žena u odnosu na 1% muškaraca. Takođe, kada su u pitanju obaveze čuvanja dece, žene su angažovanije od muškaraca – 76,2% žena menja pelene deci, a 73,1% njih uzima bolovanje, slobodne dane ili godišnji odmor kada je dete bolesno. Svaka druga žena (52,8%) morala je

---

¹⁷ Izvod iz konsultacija sa ženama. HPG Banjaluka sproveo je niz konsultacija sa organizacijama civilnog društva i aktivistkinjama ženskog to jest ekološkog pokreta radi prikupljanja njihovih glasova u toku pripreme ovog dokumenta (novembar 2021. godine).

¹⁸ Norgaard, Kari and York, Richard (2005). “Gender Equality and State Environmentalism”, Gender and Society, 19(4), pp. 506-522.

¹⁹ Preuzeto sa: <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/09/Uticaj-rodne-podjele-porodi%c4%8dnh-i-ku%c4%87anskih-poslova-na-profesionalni-%c5%beivot-zaposlenih-%c5%beena-u-BiH.pdf>

bar jednom u životu značajno da smanji vreme spavanja na duži vremenski period zbog kućnih poslova i drugih porodičnih obaveza.

S obzirom na rasprostranjenost problema koji proističe iz rodne nejednakosti neophodno je razvijati svest građana i građanki na sistematičan način koristeći razna sredstva i načine kao što su obrazovanje, informisanje, formiranje politika jednakih mogućnosti, itd. Istovremeno, potrebno je intezivirati rad na povezivanju dve bitne komponente održivog razvoja: rodnu ravnopravnost i borbu protiv klimatskih promena.

Posebnu vrednost predstavljaju lična svedočenja žena u Kruščici o sopstvenoj borbi za bolji i održivi život, proizvodnju, kao i njihove inovativne društvene prakse organizovanja. Ovakvi primeri se moraju učiniti vidljivijim kako bi ohrabрили veći broj žena da se priključe ekološkim pokretima.

“Prema iskustvu rada sa zajednicama koje se bore protiv malih hidrocentrala, rekla bih da upravo zbog toga što su žene ključne u davanju podrške kad god imamo neke krizne situacije, bilo ratove ili katastrofe, mi smo te koje će se morati brinuti za unesrećene, koje će morati više raditi da obezbijede egzistenciju svoje porodice, a takve aktivnosti će nam ograničiti pristup, prije svega, školovanju i zaposlenju, a u patrijarhalnim društvima zbog svog već podređenog položaja sigurno da će im biti i uskraćen pristup određenim resursima. U kontekstu klimatskih promjena uslijed nedostatka resursa žene će biti te koje će morati još više raditi kako bi ih obezbijedile.”²⁰

“Ekonomski se ova borba odražava na nekoliko načina; pored kućanskih poslova, žene se bave i poljoprivredom, a sada zbog stalnoga dežuranja ti usjevi propadaju, poput malina u koje su uložile značajna sredstva. Jedna mještanka je to ovako slikovito opisala: „Za ova četiri mjeseca dežuranja na mostu djeca su mi narasla, a da ja to nisam ni primijetila.“ Žene nemaju vremena da prave proizvode koje prodaju, a zarada čini značajan dio kućnog budžeta. Kazne koje su dobile nekome mogu djelovati male, ali 200 KM u manjim mjestima je za neke porodice i pola mjesečnih prihoda. Cijele familije žive od jedne penzije.”²¹

“Međutim, ovi otpori mogu imati i pozitivan uticaj i smislu emancipacije žena jer preuzimanjem vodstva mijenjaju i pozicije moći, a u Kruščici se njihov angažman ogledao i u političkom angažmanu unutar mjesne zajednice. Mada valja imati na umu da ovi procesi zahtijevaju više vremena i kontinuiran rad i podršku ženama u smislu dijeljenja specifičnih znanja i njihove edukacije. Smatram da bi upravo principi ženske solidarnosti trebali biti ključni u ostvarenju klimatske pravde.”²²

---

²⁰ Izvod iz konsultacija sa ženama. HPG Banjaluka sproveo je niz konsultacija sa organizacijama civilnog društva i aktivistkinjama ženskog to jest ekološkog pokreta radi prikupljanja njihovih glasova u toku pripreme ovog dokumenta (novembar 2021. godine).

²¹ Preuzeto iz Alma Midžić, autorka teksta, Kruščica – borba za sve nas, Heinrich Böll Stiftung, 8 Mart 2018. Link: <https://ba.boell.org/bs/2018/03/08/kruscica-borba-za-sve-nas>

²² Isto.

Problemi na polju rodne ravnopravnosti i zaštite životne sredine i klimatskih promena

Nedostatak svesti o važnosti borbe za rodnu ravnopravnost

Način na koji građani i građanke Bosne i Hercegovine shvataju rodnu ravnopravnost krajnje je fragmentaran, pokazuju istraživanja. Rodna ravnopravnost se najčešće shvata kao iskorjenjivanje nasilja nad ženama, a najrjeđe kao ravnopravna podjela kućnog rada. Tu leži uobičajeni paradox, jer u BiH postoje razlike između plaćenog i neplaćenog rada gde se procjenjuje da 70% žena obavlja neplaćeni rad u domaćinstvu, uključujući rad na poljoprivrednim imanjima (Agencija za statistiku BiH 2017.).

Nedostatak rodno razvrstanih podataka

U prethodnom periodu u Bosni i Hercegovini je izrađeno nekoliko studija koje se bave aspektima rodne ravnopravnosti u energetici, okolišu i zagađenosti zraka. Međutim, s obzirom na važnost problema i čitav niz ranjivosti stanovništva u BiH, važno je napomenuti da postoji jako mala dostupnost podataka o učincima zagađenog zraka na ljudsko zdravlje u BiH,²³ te o čitavom nizu tema od važnosti za klimatske promene i zdravu životnu sredinu. Naime, u slučajevima gde podaci postoje s obzirom na raznolikost ranjivosti različitih ljudi i zajednica, nije dovoljno da baratamo podacima koji se odnose na "ljudsko zdravlje", "stanovništvo", "građane". Neophodno je da istraživanja imaju snažnu rodnu komponentu, te da podaci budu razvrstani prema polu, rodu, uzrastu i mnogim drugim svojstvima koja su ključna za analizu u različitim sektorima.

Neusaglašenost postojećih politika i planova

Uočava se nedostatak politika, planova i mehanizama koji regulišu mere u zaštiti životne sredine i klimatskim promenama i to na način da osiguraju održiv razvoj uzimajući u obzir ranjivosti žena i muškaraca. Pored toga, postojeće politike i planovi u oblastima rodne ravnopravnosti i oblastima kojima se reguliše zaštita životne sredine i uticaj klimatskih promena nisu harmonizovani što znači da ne počivaju na istim pretpostavkama održivog razvoja. Kao primer može poslužiti Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period od 2018. do 2022.²⁴ godine kojim nisu predviđene konkretne aktivnosti u vezi zaštite životne sredine i klimatskih promena. Mere koje se odnose na okoliš navode se pod Rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima²⁵ i definisane su kao:

---

²³ Informativni članak (radna verzija), Rodna ravnopravnost, društvena jednakost, siromaštvo i zagađenost zraka u Bosni i Hercegovini, BiH ESAP 2030, Bosnia and Herzegovina Environmental Strategy and Action Plan 2030+.

²⁴ Link ka dokumentu: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2018/11/GAP-BiH-2018-2022_B.pdf

²⁵ Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period od 2018. do 2022. oblasti su: 1. sprečavanje i suzbijanje nasilja po osnovu spola, uključujući nasilje u porodici kao i trgovinu ljudima, 2. javni život i donošenje odluka, 3. rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima, 4. obrazovanje, nauka, kultura i sport, 5. zdravlje, prevencija i zaštita, 6. socijalna zaštita, 7. rod i sigurnost.

- Podrška istraživanjima i programima koji se odnose na unapređenje položaja žena u oblasti ruralnog razvoja, kao i integriranje rodnih pitanja u programe vezane za održivi razvoj i zaštitu okoliša;
- Provođenje promotivnih aktivnosti, informacionih i kampanja za podizanje svijesti javnosti o pravu žena i muškaraca na jednak pristup zapošljavanju, tržištu rada i ekonomskim resursima u oblasti zaštite okoliša i održivog razvoja.

Pozitivan primer predstavlja uključenost Gender Centra RS u realizaciju projekta „Unapređenje procesa izrade plana prilagođavanja BiH na klimatske promjene (NAP) za period 2018-2021“ čiji je glavni cilj da se unaprijedi planiranje prilagođavanja na klimatske promjene u BiH s fokusom na sektorske pristupe. Projekat provodi UNDP (kancelarija u BiH). Vezano za ovu aktivnost, predstavnicu Gender Centra RS imenovana je za fokal-point za gender i klimatske promjene BiH.²⁶ Nužno je ispitati koliko je uloga fokal-pointa efikasna u procesu izrade *Environmental Strategy and Action Plan BiH - BiH ESAP 2030* i ostalih planova i politika kao i u poboljšanju koordinacije među različitim akterima i, shodno tome, graditi uticaj te uloge kao i razvoj novih mehanizama.

Za uspostavljanje preduslova za efikasan odgovor na probleme u vezi sa zaštitom životne sredine i klimatske promene neophodno harmonizovati sve politike i planove tako da se uključi rodna perspektiva. Ulogu katalizatora u približavanju rodne i ekološke agende imaju mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti. Njihova prednost upravo leži u tome što imaju prostora da unesu koheziju u ostale sektore i njima pripadajuće javne politike.

Neravnopravno učešće usled diskriminatorskih rodnih normi

Kao što je već pomenuto, odnosi u domaćinstvu i porodici obilježeni su značajnim nejednakostima. Usled rodnih normi koje definišu očekivanja od žena i muškaraca, javna sfera upravljanja i odlučivanja pretežno je rezervisana za muškarce. Kao posledica, učešće žena u upravljanju i donošenju odluka na nivou izvršne vlasti u cijeloj zemlji je na nivou od oko 20%, pri čemu Republika Srpska ima najbolji rezultat sa šest žena od 16 ministara (37,5%).²⁷

“Smatram da su žene koje se bave ekologijom u BPK Goražde neravnopravne sa kolegama muškog pola jer su žene manje zastupljene u ekološkim udruženjima. U deset ekoloških udruženja na rukovodećim funkcijama nalaze se samo dvije žene. Moje zapažanje je da su žene koje se bave ekologijom u medijima ravnopravno zastupljene, da stanovništvo više zapaža njihov rad.”²⁸

²⁶ Bosna i Hercegovina, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Izvještaj o implementaciji Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine 2018 - 2022. godina (izvještajni period: novembar 2018 – septembar 2019), novembar 2020.

²⁷ Evropska komisija, Radni dokument osoblja Komisije, Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2020. uz dokument Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija, Saopštenje o politici proširenja EU-a za 2020, 2020.

²⁸ Izvod iz konsultacija sa ženama. HPG Banjaluka sproveo je niz konsultacija sa organizacijama civilnog društva i aktivistkinjama ženskog to jest ekološkog pokreta radi prikupljanja njihovih glasova u toku pripreme ovog dokumenta (novembar 2021. godine).

Nedavno objavljeno istraživanje REIC²⁹ beleži niz kulturnih, društvenih rodni normi koje definišu diskriminatorne rodne stereotipe i očekivanja od žena i muškaraca zasnovana na njihovom polu. Kako navode, te norme “nagrizaju samopouzdanje, interes i spremnost žena” da se bave naukom, tehnologijom, inženjerstvom i matematikom. Žene i muškarci često su odgajani u uvjerenju da su ti predmeti “muške” teme i da su “ženske sposobnosti urođeno inferiorne od sposobnosti muškaraca.”³⁰ Kao posledica, REIC izveštaj beleži diskrepanciju u sektoru energetike u odnosu učešća muškaraca i žena, te najmanju zastupljenost žena. Kroz posljednju deceniju žene predstavljaju okvirno 30% zaposlenih u energetsom sektoru, dok ostatak zaposlenika čine muškarci.³¹ To potvrđuje i BiH ESAP 2030+ dokument³² koji ističe da ključni problemi u BiH uključuju “stereotipno poimanje rodni uloga, nejednaku podjelu dužnosti i obaveza u porodici, nedovoljno razvijene i rasprostranjene službe za brigu o djeci i starima, kao i postojanost rodne segregacije tržišta rada.”³³

“Žene često ne donose odluke koje se tiču važnim klimatskih i socijalnih pravdi. Uglavnom u institucijama imaju ulogu asistentica, sekretarica, članica, posmatračica i ostalo. Stavljanjem ženske perspektive na ove probleme, pokrenuo bi se dijalog i pokrenule bi se stvari prema neophodnim promjenama.”³⁴

Nadalje, HPG proizveo je niz podataka vezano za poziciju žena na rukovodećim pozicijama u elektroenergetskom sektoru. Prema podacima dostupnim HPG iz JP Elektroprivreda BiH, u ovom preduzeću ukupno je zaposleno 892 žena i 4167 muškaraca što predstavlja 18% žena i 82% muškaraca. Isti procenat važi za žene i muškarce u upravljačkim pozicijama JP Elektroprivreda BiH.³⁵

Stoga je neophodno intezivirati rad na borbi protiv kulturnih, društvenih i rodni normi i stereotipa koji podstiču diskriminaciju i ograničavaju ravnopravno učešće žena u donošenju važnih odluka u vezi sa razvojem koji vodi zaštiti životne sredine i ublažavanju i otklanjanju posledica klimatskih promena.

Aktivistkinje ekoloških pokreta dodatno trpe zbog svog pola

Žene koje su aktivne u lokalnim organizacijama i pokretima za zaštitu životne sredine susreću se sa mnogim izazovima u svom radu u zajednicama. Njihov angažman predstavlja dodatni napor na sav plaćen i neplaćen rad koji one obavljaju dok se u svojim organizacijama takođe susreću sa izazovima diskriminatornog okruženja.

---

²⁹ Regionalni centar za obrazovanje i informisanje iz održivog razvoja za Jugoistočnu Evropu, Heinrich Böll Stiftung, Žene u BH energetici, Sarajevo, 2021.

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² Nacrt, Rodna ravnopravnost, društvena jednakost, siromaštvo i okoliš u Bosni i Hercegovini, BiH ESAP 2030, Bosnia and Herzegovina Environmental Strategy and Action Plan 2030+.

³³ Isto.

³⁴ Izvod iz konsultacija sa ženama. HPG Banjaluka sproveo je niz konsultacija sa organizacijama civilnog društva i aktivistkinjama ženskog to jest ekološkog pokreta radi prikupljanja njihovih glasova u toku pripreme ovog dokumenta (novembar 2021. godine).

³⁵ Helsinški parlament građana, Infografika: Žene u elektroenergetskom sektoru BiH, link: <http://hcabl.org/7597-2/>

“Kao eko- i femi- aktivistica često se srećem sa dosta izazova i neprijatnosti. Obično se moje mišljenje manje uvažava i vrijednuje od mišljenja muških kolega. Kada smo u razgovorima, diskusijama ili pregovorima ako je u timu muški kolega, zvaničnici/različiti predstavnici obraćaću se muškom kolegi, a ne ženskom. U aktivizmu su češće žene napadnute i manje se osjećaju sigurno, jer ih se vidi kao ranjive i nezaštićene.”³⁶

Po rečima aktivistkinje ekološkog pokreta, podrška muškaraca ženama u ekološkom pokretu najčešće je deklarativna.

“Trebalo bi se dodati da se aktivisti predstavljaju kao da podržavaju ali na vrlo površnom nivou.”³⁷

U ekološkom pokretu nedostaje suštinsko razumevanje pitanja rodne (ne)ravnopravnosti u društvu.

Nedostaju podaci i intervencije koje uzimaju u obzir potrebe žena iz višestruko marginalizovanih grupa

Romkinje kao i ostale žene većinu svog života provedu baveći se vođenjem domaćinstva, čišćenjem. Sa druge strane romska zajednica minimum svojih prihoda ostvaruje prikupljanjem sekundarnih sirovina, pa bi Romkinje i romska zajednica mogle dodatno biti uključene u reciklažu. Međutim, veliki je problem nepropisnog odlaganja ovog otpada (često u blizini stambenih jedinica, sortiranje može dovesti do ozbiljnih ekoloških – paljenje guma i kablova; zdravstvenih, pa i bezbednosnih problema – odlaganje opasnog i zapaljivog otpada). Otud je potrebna podrška i edukacija Romkinja i Roma o adekvatnom sakupljanju i odlaganju sekundarnih sirovina, zdravstvenim i ekološkim pretnjama i načinima da se one otklone.

Poseban problem za romsku populaciju jeste namera da se, zarad ispunjavanja ekoloških standarda, prestane sa eksploatacijom i korišćenjem uglja u svrhu zagrijavanja životnog prostora. Na primer, podsticaji i mere državnih organa za smanjenje individualnih ložišta na ugalj zarad zagrevanja domaćinstava, a u svrhu smanjene emisije CO₂, nisu rodno osjetljivi niti primenjivi na potrebe i uslove u kojima žive Romi i Romkinje (primer grad Tuzla).

Smernice

Trasiranje djelovanja u oblasti uključivanja rodne komponente u politike, strategije i prakse koje se tiču životne sredine i klimatskih promena podrazumeva upoznavanje sa i uspostavljanje veze između nekolicine:

---

³⁶ Izvod iz konsultacija sa ženama. HPG Banjaluka sproveo je niz konsultacija sa organizacijama civilnog društva i aktivistkinjama ženskog to jest ekološkog pokreta radi prikupljanja njihovih glasova u toku pripreme ovog dokumenta (novembar 2021. godine).

³⁷ Izvod iz konsultacija sa ženama. HPG Banjaluka sproveo je niz konsultacija sa organizacijama civilnog društva i aktivistkinjama ženskog to jest ekološkog pokreta radi prikupljanja njihovih glasova u toku pripreme ovog dokumenta (decembar 2021. godine).

- **sistema** (životna sredina, politički, ekonomski, vojni, socijalni, razvojni, itd.)
- **sektora** (zaštita životne sredine, energetika, šumarstvo, vanredne situacije, upravljanje vodama, poljoprivreda, upravljanje otpadom, ...)
- **domena rodne ravnopravnosti** (politička participacija žena, rodno zasnovano nasilje, ekonomija nege, žensko organizovanje i pokreti)
- **nivoa donošenja odluka i upravljanja** (domaćinstvo, lokalni nivo, kantonalni, entitetski, državni ....)

Za problem rodne (ne)ravnopravnosti u društvu neophodne su sveobuhvatna i sistemska rešenja jer su rodne uloge, norme i odnosi sastavni deo DNK našeg društva.

S druge strane, zaštita životne sredine i klimatske promene su oblasti gde se blisko dotiču društvo i kultura sa prirodom što podrazumeva izlazak iz antropocentričkog stanovišta i redefinisane naših međusobnih odnosa kao i odnosa koji imamo prema prirodi i njenim resursima od kojih zavisimo.

A. Opšte smernice

Naziv mere	Integrirati elemente rodne ravnopravnosti u politike, strategije razvoja i strateške planove sektora
Opis mere	<p>U pojedinim sektorskim strategijama u manjoj meri je integrisana rodna ravnopravnost, međutim nisu razrađeni mehanizmi za sprovođenje politika urođnjavanja i harmonizacije sa ostalim sektorima. Potrebno je integrisati rodnu perspektvu u strategije sektora poput energetike, transporta i urbanog planiranja, poljoprivrede i ruralnog razvoja, biodiverziteta, šumarstva, upravljanja otpadom, smanjenja rizika od nepogoda i upravljanje vanrednim situacijama. Takođe, pri izradama npr. planova upravljanja za određena zaštićena područja, važno je uvrstiti rodnu ravnopravnost.</p> <p>Sprovesti „rodnu analizu” zasnovanu na podacima razvrstanim po polu, kao i kvalitativno istraživanje kako bi se razjasnile rodne uloge, prioriteta i znanje žena i devojčica u odnosu na one muškaraca i dečaka u kontekstu životne sredine i klimatske promene.</p> <p>Prikupljanje dokaza o potrebama i interesima najranjivijih grupa te pokazateljima rodne nejednakosti i to u različitim sektorima kroz istraživanja u domenu uticaja zaštite životne sredine i klimatskih promena na žene i muškarce.</p> <p>Doprinos harmonizaciji politika i planova koji trasiraju rod u zaštiti životne sredine i klimatskim promenama. Ovo treba da doprinese punoj efektivnosti onih politika i planova koji regulišu zaštitu životne sredine i odgovor na klimatske promene.</p> <p>Nivo primene: državni i entitetski</p>

Vrsta mere	Političko/strateška i regulatorna
Naziv mere	Sprovesti rodnu analizu budžeta ministarstava nadležnih za sprovođenje politika i strategija vezano za zaštitu životne sredine i klimatske promene
Opis mere	<p>Analiza sadržaja finansiranih programa i aktivnosti, analiza korisnika i korisnica sredstava, formulisanje i praćenje rodno osetljivih indikatora.</p> <p>Na primer u okviru programa za energetska efikasnost broj i procenat fizičkih lica ili preduzetnika po polu koji su koristili opredeljena sredstva ili uključivanje ženskih NVO i broj projekata.</p> <p>Nivo primene: državni i entitetski</p>
Vrsta mere	Finansijska
Naziv mere	Obezbediti finansijske sredstva za razvojne projekte
Opis mere	<p>Postoji značajan nedostatak finansijskih sredstava i institucionalnih kapaciteta za razvoj i sprovođenje politika urodnjavanja. Potrebno je opredeliti sredstva za podršku projektima koji se bave ovom tematikom.</p> <p>Nivo primene: državni, entitetski i lokalni</p>
Vrsta mere	Finansijska
Naziv mere	Definisati pozitivne i negativne podsticaje i subvencije vezane za rodnu ravnopravnost
Opis mere	<p>Podsticajne mere i subvencije koje imaju negativan ili pozitivan uticaj nisu definisane niti kvantifikovane. Potrebno je:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) analizirati postojeće podsticaje i subvencije, 2) odrediti koji od navedenih podsticaja i subvencija ne doprinose rodnoj ravnopravnosti, a koje imaju pozitivan uticaj u smislu osnaživanja žena. Nakon što se odredi koji su negativni, a koji pozitivni podsticaji i subvencije, nadležne institucije treba da izračunaju njihove vrednosti, pripreme plan povećanja i/li uvođenja pozitivnih, te smanjenja ili eliminacije negativnih podsticaja i subvencija. <p>Nivo primene: entitetski</p>
Vrsta mere	Regulatorna i finansijska
Naziv mere	Obezbediti finansijske instrumente i novčana sredstva za pozitivne podsticaje i subvencije

Opis mere	Nakon definisanja pozitivnih podsticaja i subvencija, nadležne institucije kroz participativan proces obezbeđuju: a) prioritizaciju postojećih i novih mogućih podsticaja i subvencija, b) osiguranje novčanih sredstava c) podršku prijavljivanju za međunarodne programe. Nivo primene: entitetski
Vrsta mere	Političko-strateška
Naziv mere	Uvesti sistem praćenja (monitoring) i vrednovanja (evaluacija) integrisanja i sprovođenja urođnjavanja javnih politika i integracije u ostale sektore
Opis mere	Neophodno je razviti i sprovesti ovakav sistem radi praćenja i transparentnog izvještavanja o napretku. Nivo primene: entitetski
Vrsta mere	Političko-strateška
Naziv mere	Monitoring medija na temu rodne ravnopravnosti
Opis mere	Monitoring medija odnosi se na zastupljenost pojmova i informacija vezanih za rodnu ravnopravnost u medijima (štampanim i elektronskim) u BiH na svim administrativnim nivoima Nivo primene: državni, entitetski i lokalni.
Vrsta mere	Regulatorna
Naziv mere	Učešće žena
Opis mere	Zastupljenost i učešće oba pola u sistemima donošenja odluka je pokazatelj demokratskog društva i preduslov održivog razvoja. Ovde treba naročito voditi računa o činjenici da nije dovoljno samo povećati broj žena u tradicionalno muškim kolektivima već osigurati efektivno učešće i mogućnost kreiranja novih obrazaca uticaja. Učešće žena i muškaraca je zasnovano na međusobnom uvažavanju i saradnji i to na svim nivoima, svim sektorima uključujući i civilni sector, kao i u upravljanju vanrednim situacijama. Nivo primene: državni, entitetski i lokalni.
Vrsta mere	Političko-strateška
Naziv mere	Uvođenje rodne perspektive u obrazovanje

Opis mere	Programi koji se bave obrazovanjem vezano za zaštitu životne sredine i klimatske promene treba da integrišu obrazovne sadržaje koji se bave održivim razvojem za koji je rodna ravnopravnost jedan od najvažnijih činilaca. Neophodno je promovisati jednak pristup prirodnim resursima, uključujući biodiverzitet, zemljište i vodu, kako bi se podstakle žene i muškarci da upravljaju ovim resursima na održiviji način. Nivo primene: entitetski
Vrsta mere	Političko-strateška i regulatorna

B. Koraci u integraciji rodne ravnopravnosti u politike i strategije

Kao koraci za uvođenje rodne perspektive u politike u oblasti klimatskih promena, usvojene na Konferenciji o klimatskim promenama, održanoj u Buenos Ajresu u Argentini (decembra 2004.) i podržane na Skupštini žena UNEP-a su³⁸:

1. Analiza efekata klimatskih promena iz perspektive žena i muškaraca;
2. Uključivanje perspektive žena u dizajn i sprovođenje projekata;
3. Definisane rodno odgovornih kriterijuma i indikatora;
4. Prikupljanje i prezentovanje statističkih podataka razvrstanih po polu;
5. Prikupljanje i korišćenje talenata, rešenja i doprinosa žena i muškaraca;
6. Definisane ciljanih vrednosti za učešće žena u aktivnostima (na primer, 30% polaznica obuka, korisnica subvencija);
7. Osiguravanje 50% žena u procesima donošenja odluka;
8. Postavljanje dostupnosti informacija i ekonomskih resursa ženama kao prioriteta u aktivnostima;
9. Fokus na rodno uslovljenim razlikama u kapacitetima adaptacije na klimatske promene;
10. Primena rodne analize i rodno odgovornog budžetiranja u svim finansijskim instrumentima.

³⁸ Preuzeto iz: Jelena Višnjić i Dušan Milojević, Uvođenje rodne perspektive u ekološki pokret Srbije, Mapiranje zatečenog stanja i preporuke za urodnavanje politika OCD u sektoru zaštite životne sredine, Mladi istraživači Srbije, Volonterski servis Srbije, 2020.

C. Rodne komponente Izvještaja o napretku BiH

Izvještaj Evropske komisije o Bosni i Hercegovini za 2020. godinu, beleži da je Bosna i Hercegovina u ranoj fazi pripremljenosti/ima određeni nivo pripremljenosti u oblasti okoliša i klimatskih promjena. Navodi se da je potrebno osigurati usklađen cjelodržavni pristup strateškom planiranju kako bi se riješilo pitanje usklađivanja s *acquisem EU* o okolišu na svim nivoima vlasti na dosljedan i sveobuhvatan način, uključujući i propise o kvalitetu zraka. U izveštaju definisani su sledeći prioriteti za narednu godinu:

- provesti cjelodržavnu strategiju aproksimacije propisa sa *acquisem EU* u oblasti zaštite okoliša, te u skladu s tim unaprijediti pravni okvir, ojačati administrativne kapacitete i sisteme praćenja, te poboljšati međuinstitucionalnu koordinaciju između nadležnih organa;
- formalizirati procedure imenovanja i funkcija nacionalnih kontakt osoba za Bosnu i Hercegovinu za provedbu svih konvencija o okolišu koje je Bosna i Hercegovina potpisala;
- započeti sa provedbom Pariškog sporazuma uspostavljanjem politika i mjera za ostvarenje nacionalno utvrđenog doprinosa (NDC-a), ažurirati i provesti Strategiju prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja i izraditi integrirani državni energetske i klimatski plan u skladu s preporukom Energetske zajednice.

U oblasti životne sredine i klimatskih promena tokom perioda koji obuhvata izveštaj postignut je ograničen napredak. Ne postoji referenca u izveštaju koja dovodi u vezu rodnu ravnopravnost sa pitanjima životne sredine i klimatskih promena.

Što se tiče statistike životne sredine, potrebno je definisati podatke vezane za rodne uloge u kontekstu klimatskih promena i životne sredine koje bi Republički zavod za statistiku objavljivao i koji bi omogućili praćenje.

Partnerstvo 27, neformalna grupa ekoloških organizacija koja prati harmonizaciju EU zakonodavstva u oblasti životne sredine (Poglavlje 27) sa zakonodavstvom u BiH već drugu godinu izdaje Izvještaj iz sjene. S obzirom na to, preporuka je da i izveštaji o senci uključe dole navedene informacije.

Izveštaj o napretku BiH treba da ponudi informacije u vezi sledećeg:

1. Indikatori ranjivosti različitih grupa i zajednica u vezi sa klimatskim promenama i životnom sredinom
2. Indikatori rodne nejednakosti vezano za različit položaj muškaraca i žena u različitim sferama i sektorima
3. Rezultati pozitivnih podsticaja i subvencija
4. Uspostavljeni mehanizmi na nivou regulative
5. Učešće žena i muškaraca u upravljanju i donošenju odluka, od domaćinstva do državnog nivoa
6. Inicijative civilnog sektora i kako država podstiče njihovu inovaciju i slobodu govora te kako prihvata preporuke koje su rezultat javnog zagovaranja civilnog sektora

“This material is completely or partly financed by the Swedish International Development Cooperation Agency (Sida) and Kvinna till Kvinna. Sida and Kvinna till Kvinna does not necessarily agree with the opinions expressed. The author alone is responsible for the content.”

“Ovaj materijal potpuno ili djelimično finansira švedska međunarodna Agencija za razvoj i saradnju (Sida) i Kvinna till Kvinna. Sida i Kvinna till Kvinna ne moraju se neminovno slagati sa mišljenjima iznesenim u publikaciji. Za sadržaj je odgovoran sam autor/ica.”

